

Отже, математичні та логічні формалізми дозволяють виявити та розгорнути величезний масив прихованої інформації, яка потенційно перебуває в теоретичних об'єктах емпіричних наук, що дає можливість отримати нові висновки з наукових теорій та гіпотез, а в абстрактних, зокрема у математизованих галузях природознавства одержати інструментарій для створення нових наукових понять та концептуальних систем.

Література:

1. Юркевич П. Философские лекции и записки проф. Киевской академии и Московского университета, XIX в. Лекции по логике, читанные в 1864-65 акад. году, на 112 л. // Институт рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. – КДА 352 Л(Муз. 818 а). – № 16. – Арк. 777).

МОЗГОВАЯ Н. Г. ЭПИСТЕМОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ЛОГИКИ КАК ФОРМАЛЬНОЙ НАУКИ.

В статье рассматриваются идеальные и формально-логические структуры вербального мышления, принудительная сила которых вытекает из их тавтологичности. Показано, что логика изучает логико-вербальное мышление, которое вместе с пространственно-образным подлжит когнитивной эволюции.

Ключевые слова: логика, эпистемология, когнитивность, знаково-символическое мышление, пространственно-образное мышление.

MOZGHOVA N. G. EPISTEMOLOGICAL FEATURES OF LOGIC AS FORMAL SCIENCE

The article is devoted to analysis the ideal and formal-logical structures of verbal thinking, compulsive force of which follows from their tautology. Demonstrated that logic examines logical-verbal thinking, which is implicate cognitive evolution along with spatially-shaped thinking.

Keywords: logic, epistemology, cognition, sign-symbolic thinking, spatially-shaped thinking.

УДК 1 (091)

НЕМЧИНОВ І. Г.,
доктор філософських наук, професор,
професор кафедри філософії
НПУ імені М. П. Драгоманова

РОСІЙСЬКА РЕЛІГІЙНА ДУМКА ПРОТИ КАНТА

У доповіді аналізується ставлення російської релігійної філософії до спадщини Канта. Автор доводить, що неприйняття Канта російською думкою пояснюється неприйнятністю для неї головного постулату його філософії – моральний закон укорінено у самій людині, він не перебуває поза нею. Росіянами центр думки переноситься з автономного розуму до самої Істини, що підлягає розкриттю не філософського, а теософського розуму.

Ключові слова: Кант, російська релігійна філософія, моральний закон, свобода, природна необхідність, антиномії, трансцендентність, істина.

Першими російськими філософами були “любомудри”, російські шеллінгіанці. Гегель також був у великій пошані у тих росіян, котрі через “західництво” прийшли до соціалізму. А от ставлення до Канта у російській філософії часто було різко негативним. Й не тільки тому, що його філософію тут мало знали – у період його європейської слави у російських університетах філософію читали люди, котрі, м’яко кажучи, не дуже у ній розбиралися – що виписані з Європи німці, що їхні російські учні. У кращому випадку студентам згодували якісь компіляції з Ляйбніца, Канта, Фіхте та набагато менш відомих нині філософів. Втім, ім’я Канта стало відомо російській публіці ще у XVIII ст. У першій чверті XIX ст. росіяни читали його книжки в оригіналі та французькою мовою, з’являються й російські переклади. Але роману Канта з Росією не сталося. Ані у фізичному (підданім російської корони він був недовго), ані в інтелектуальному сенсі.

Ми вважаємо, що неприйняття Канта російською думкою пояснюється неприйнятністю для неї головного постулату його філософії – моральний закон укорінено у самій людині, він не перебуває десь поза нею.

Кант вважав, що головною темою його філософії є свобода й бився над проблемою розв'язання відповідної – третьої – антиномії. Феноменальне у людині підкоряє її природній необхідності, людина ж як трансцендентна особистість неможлива без свободи. Адже якщо “наша воля не вільна і душа є так само подільною та тлінною, як і матерія, то моральні ідеї та засади також втрачають усю значущість і валяться разом із трансцендентальними ідеями, що творили для них теоретичну підпору”, – писав Кант [2, с. 287]. Тільки шляхом реалізації права на свободу волі, за Кантом, людина втілює той моральний закон, що закладений в ній. Свобода для Канта – це не сваволя, не просто логічна конструкція. Моральна свобода особи полягає в усвідомленні та виконанні свого обов'язку.

Опонування росіянам Канту почалося ще у 20-ті роки XIX ст. У “філософічних листах” 1828-1830 років П. Чаадаєв прямо полемізує з Кантом з цього приводу. У III листі він зазначає, що “не знаючи справжнього двигуна, знаряддям якого вона служить, людина створює собі свій власний закон, й цей закон, який вона за власним почином собі приписує, й є те, що вона називає моральним законом, інакше – мудрістю, вищим благом” [10, с. 77]. Чаадаєв дорікає філософам, котрі “вселяють людині думку про те, ніби вона залежить від себе самої”. У V листі, стверджуючи, що “світло морального закону сяє з віддаленої й невідомої області подібно сяйву тих сонць, що рухаються в інших небесах” [10, с. 89], прямо опонує афоризмові Канта з “Критики практичного розуму” про благоговіння перед “зоряним небом наді мною та моральним законом у мені”.

Чаадаєв, котрий сам був прикладом дії зі свободи власної волі, все ж вважав, що джерело морального закону лежить поза людиною, у “віддаленій, невідомій області”, тобто у Бога.

Достоевський на свій кшталт намагається розв'язати кантівську антиномію свободи. Для нього свобода, як й для Канта, не є суто теоретичною проблемою, її людина переживає “усім єством”, вона нерозривно пов'язана з протистоянням добра та зла. Але у Достоевського, на відміну від німецького філософа, свобода людини постає виток, радше, не моральності, а сваволі (“новий” Христос (надлюдина), запобігти якій можуть хіба що “російський” Христос чи Великий Інквізітор (тоталітарна держава) [див.: 3].

Соловйов згоден з Кантом у тому, що тільки “воля, що бажає добра заради нього самого, а не заради чого-небудь іншого, є чистою й доброю волею, що має мету сама у собі” [5, с. 465], але в основу своєї етичної концепції, разом з категоричним імперативом, він закладає й моральні почуття: сорому, жалості, благоговіння. Тобто, Соловйов певною мірою “розмиває” кантівську автономію моралі. Й робить це з позиції всеєдності. Є. Трубецької передавав погляди вчителя так: “З точки зору філософії всеєдності необхідно зрозуміти розумом світ як чітке ціле: саме цього бракує етиці Канта: вона не вдається до метафізичного дослідження цього цілого; осяжний розумом характер окремого індивіда фігурує у ній як ізольована “річ у собі”. Зрозуміло, що з точки зору філософії всеєдності, що сповідує внутрішній містичний зв'язок всіх істот, вчення Канта про свободу не може бути тільки засвоєно та доповнено: воно має піддатися істотним змінам” [7, с. 149].

Пізніше, у спеціально присвяченій Канту праці, Трубецької напише: “Догматизм “Критики чистого розуму” виражається у тому, що (Кант) догматично передбачає, що людський суб'єкт – центральне світило у пізнанні – верховний початок усього пізнавального процесу – джерело усіх пізнавальних принципів, з якими повинні узгоджуватися не тільки його думка, а й сама предметна дійсність” [6, с. 13]. Й звідси, завдання, що ставить перед собою Трубецької, “позбавити суб'єкта, що пізнає, неналежного йому значення центрального світила пізнання”. А “звеличення людського суб'єкта” Кантом оголошується ним “помилковим антропологізмом кантівської теорії пізнання” [див. 6, с. 306].

В останній праці “Сенс життя” Трубецької заявить про незгоду з Кантом ще чіткіше. “Питати про смисл – значить задаватися питанням про безумовне значення чогось, тобто про таке значення,

яке не залежить від суб'єктивного розсуду, від свавілля будь-якої індивідуальної думки”, – зазначає він [8, с. 11], заперечуючи кантівську гносеологію. Трубецької пропонує свій шлях подолання антиномій: “Антиномії висловлюють собою стан думки, відірваної від всеєдності й тому замкненої у порочне коло. У всеєдиній свідомості їх немає, тому що у всеєдності немає місця для суперечливих тверджень про одне й те саме: там висловлювання, які здаються нам суперечливими, не стикаються між собою, тому що вони віднесені до різних планів буття” [8, с. 177]. Тобто, Абсолют та всеєдність – ось механізм подолання антиномій, ціною якого є “зняття” автономної людини, розчинення суб'єкта в об'єкті [див.: 4].

Нарешті, П. Флоренський характеризує філософію Канта як зіткнення “принципу істини від людини” з “принципом істини від Бога”, “само-пізнання” – з “Бого-пізнанням”, як “долішнє”, що “з нечуваною силою протистоїть горішньому” [див.: 9, с. 3]. Й очевидно, що самий Флоренський цілковито на боці “Бого-пізнання”.

Отже, російські релігійні мислителі намагаються “подолати Канта”, головним чином, з двох причин. Вони або йдуть від кантової ідеї свободи не у бік відповідальності та обов'язку, а у бік сваволі, або категорично не сприймають суб'єктність людини у кантовому розумінні.

Не можна не погодитися з Анатолієм Ахутінім: “Там, де Кант шляхом критики наукового (у суворому, новоєвропейському сенсі слова) розуму входить до сфери власне філософії, російські мислителі стають теософами, софіологами, богословами. Змінюється сама орієнтація думки, її центр переноситься зсередини автономного розуму до Істини самої по собі, що підлягає розкриттю, роз'ясненню, членороздільному вимовлянню у логосі вже не філософського (що нудиться за мудрістю), а теософського розуму” [1].

Література:

1. Ахутин А. В. София и черт (Кант перед лицом русской религиозной метафизики) [Електронний ресурс]. Режим доступу : https://www.academia.edu/3764501/12_софия
2. Кант І. Критика чистого розуму. К. : Юніверс, 2000. 504 с.
3. Немчинов І. Г. Антиномії свободи, або Три спокуси Достоєвського. *Sententiae: наукові праці Спілки дослідників модерної філософії (Паскалівського товариства)*. 2013. № 2 (XXIX). С. 38-49.
4. Немчинов І. Г. Метафізичні підстави історіософії Євгенія Трубецького. *Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова. Серія 7. Релігієзнавство, Культурологія, Філософія*. 2012. Вип. 27 (40). С. 91-97.
5. Соловьев В. С. Соч. в 2-х тт. 2-е изд. Т. 2. М. : Мысль, 1990. 822 [2] с.
6. Трубецькой Е. Н. Метафизические предположения познания. Опыт преодоления Канта и кантианства. М. : Путь, 1917. 335 с.
7. Трубецькой Е. Н. Мирозерцание В. С. Соловьева. Т. 1. М. : Медиум, 1995. 604 с.
8. Трубецькой Е. Н. Смысл жизни. М. : АСТ; Харьков: Фолио, 2000. 656 с.
9. Флоренский П. А. Соч. в 4-х тт. т. 2. М. : Мысль, 1996. 877 [2] с.
10. Чаадаев П. Я. Статьи и письма. М. : Современник, 1989. 623 с.

Annotation. *The report analyzes the attitude of Russian religious philosophy to the legacy of Kant. The author argues that rejection Russian thought the philosophy of Kant is explained by inadmissibility of the main postulate of his philosophy – the moral law is rooted in man himself, he is not outside it. The Russians transfer the center of thought from within the autonomous mind to the Truth itself, which is subject to the disclosure not of the philosophical but of the theosophical mind.*

Keywords: *Kant, Russian religious philosophy, moral law, freedom, natural necessity, antinomies, transcendence, truth.*